

Бранко Тошовић
ГЛАГОЛСКА АНТОНИМИЈА У РУСКОМ
И СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

Прештампано из
Зборника Мајице српске
за славистику 43/1993.

Бранко Тошовић

ГЛАГОЛСКА АНТОНИМИЈА У РУСКОМ И СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

Антонимија је лексичка појава заснована на супротстављању, опозицији двају појмова. Она се у ФС ограничава на оне случајеве када се жели нешто конфронтирати или потенцирати. Специфичност је глаголске ријечи таква да под одређеним условима било која радња-стања може бити антитеза другој радњи-стању, посебно ако се ради о глаголима најопштијим по својој семантици” (Петрова-1982, 109). Глагол у антонимији заузима важно мјесто, што потврђује и чињеница да од 2.036 антонимија које даје Рјечник антонима руског језика М. Љвова (Љвов - 1978) 494 припада глаголима или 24,3%. Најразгранатији систем антонимијских односа образују једнокоријенски глаголи са многобројним префиксима (*в-, вы-, с-, за-, раз-, недо-, пере-, под-, от-, при-, у-, от-*). Нешто више је о томе писао Новиков (Новиков-1973, 161—167). Он је констатовао да глагол има најбогатију антонимијску префиксацију и да стога ствара изузетно повољне услове за развој антонимије. Вараксин истиче да се специфичност антонимијских односа код глагола састоји, прије свега, у томе што се супротна значења изражавају помоћу префикса, а не коријена (Вараксин-1970). Осебујност глаголске антонимије, по другом мишљењу, лежи и у повезаности антонимијске корелативности са метафоризацијом глаголске лексике (Софронова-1973). Петрова сматра да глаголску антонимију углавном, творе глаголи кретања (Петрова-1982, 109).¹

У нашем корпусу глаголска антонимија реализује се у пет појавних облика.

1. Неутрална антонимија. Њоме се изражавају супротстављени процеси без неке посебне експресивне вриједности. Она долази као резултат обичне номинације па је можемо назвати неинтенционалном.

Я сел, неохота было помирать, потом встал (Шол—19756, 20)

Такви су такође парови типа *получить — посылать* (17), *начаться — кончиться* (38), *уснуть — проснуться* (43) и сл.

Оваква врста антонимије понекад се појављује у оквиру тројног низања глагола у коме се два посљедња глагола доводе на опозициону раван:

¹ Више о глаголским антонимима в. Свистунов-1975.

Мали бијели облаци путовали су небом, *застајивали* и *откривали* звијезде (Исак Самоковлија, Ант-1976, 72). ...због ње људи су се били са женама, *распаљивали*, и *састајивали* тек кад она исплезне (Боривоје Јефтић, Ант-1976)

У таквим случајевима глаголи могу бити растављени већом или мањом групом ријечи:

... нарасте Босна и дође под саму кућу, *однесе* им баштени плот, а *нанесе* неке туђе плотове... (Иво Андрић, Ант-1976, 86)

2. Стилематска антонимија. Она се свјесно даје с циљем да се постигне одређен стилски ефекат. Тако се добија стилска фигура контраст или антитеза.

И *ненавидим* мы, и *любим* мы случайно...
(Лермонтов, Демон.)

От работы и черной и трудной
*Отцветает*ь, не успевши *расцвет*ь...

(Некрасов. Тройка.)

Контраст се може више потенцирати ако се елементи антонимијског пара распореде на доминантна мјеста у стиху:

а) на почетак и крај, чиме се добија контраст у форми композиционог прстена:

Заходит солнце, солнце *всходит*
Века бегут, а все, как *встарь*

(В. Соловьев. Размышление о
неизменности законов природы)

б) у средину, када настаје контраст анадиплозног типа:

Све што год *почнеш* *свршила* у срећи!

(Велимир Рајић. На дан њеног венчања)

в) на крају:

О, склопи очи, *не говори*, *ћути*...

(М. Ракић. Искрена песма)

Наведени примјери имају асиндетски карактер. Глаголи се, међутим, често доводе у опозицију помоћу везника:

Сунце *забе*, а мјесец *изабе*.

(Иван Мажуранић.

Смрт Смаил-аге Ченгића)

Све што је живот *сија* и смрт *желе*...

(Иван Горан Ковачић. Јама.)

Контраст може настати у оквиру интенционалног понављања:

И кад сунце *залази*, и кад се... *раба*...

(Петар Кочић, Ант-1976, 37)

Постоје случајеви када глаголска антонимија ствара контраст заједно са именском. На таквоме контрасту заснована је чувена мисао Милоша Црњанског којом се завршава роман Сеобе: *Нема смрти — има сеоба*.

3. Контекстуална антонимија. Њу образују глаголи који у лексичком систему не творе антонимијски пар. Такви глаголи ступају у антонимијску везу само у датом контексту, изван њега они нису антоними.

И *звиздим* пет-шест миља,
а пет-шест *ирцам* у плачу

(Г. Крклец. Писмо)

Бе је зрно клицу *замети*нуло
онде нека и плодом *почине*

(П. П. Његош. Горски вијенац)

Обноћ *иреде*, а обдан *почива*...

(И. Мажуранић.

Смрт Смаил-аге Ченгића)

Да би настао контекстуални антонимијски пар, понекад је неопходно испред једног од глагола употребити негацију:

Ты у меня из этой церкви *не выйдешь*, а *вытянут* тебя, как падлу, за ноги (Шол-19776, 24). Была семья, свой дом, это *лепилось* годами, и все *рухнуло* в единый миг, остался я один (Шол-19776, 37).

Контрастност контекстуалних антонима појачава се ако се глаголи дају у непосредном додиру:

Какие же это плечи нашим женщинам и детишкам надо было иметь, чтобы под такой тяжестью не согнуться? А вот *не согнулись*, *выстояли*! (Шол-19756)

Контекстуални антоними могу се примјењивати анафорски:

Прошла любовь, явилась муза...

(А. С. Пушкин. Евгений Онегин)

Дође тихо и нечујно и *изјуби* се исто тако...

(Хамза Хумо, Ант-1976, 42)

или епифорски:

Он *загорелся* и *исчез*...

(В. Соловьев. Под чужой властью знойной влагой)

4. Антонимијски парадокс. Уколико се доведу у опозицијски саоднос двије неспојеве појаве, настаје антонимија у форми парадокса. Оваква антонимијска веза даје стилску фигуру оксиморон.²

Убил я поэму. Убил, не родивши.

(А. Вознесенский.)

Плач по двум нерожденным поэмам.)

Постоје случајеви када се не ради о пару састављеном од истоврсних ријечи, већ о споју у коме је глагол један елеменат, а други (готово увијек) чини именица.

В ту ночь мы сошли друг от друга с ума,
Светила нам злобщая тьма

(А. Ахматова. Из восточной тетради)

А в ней тьма горит, в ней света нет...

(М. Волошин. Кровь.)

Како је тешко *живјети* у *смрти*!

(Ристо Тошовић. Споменик)

И да *слушам* *тишину* и *мртве* *славује*

(В. Петковић Дис. Глад мира.)

Смрт још само невидљива *живи*...

(А. Б. Шимић. Мртва љубав)

Ту нико *није умро* ко је *умро*

(Б. Миљковић)

5. Текстурална антонимија. За разлику од претходних видова антонимије, које подразумевају употребу глагола са супротним значењем у најужем контексту (реченици, стиху и сл.), текстурална антонимија се односи на појаву антонима у ширем тексту. Пошто се у таквим случајевима не ради о неекспресивној употреби глагола (јер се не може говори о експресивности ријечи употребијених на ширем одстојању), ова појава није предмет посебног интересовања стилистичара, она је важнија за лексикологе.

6. Идиоматска антонимија. Ову врсту налазимо у фразеолошким изразима, пословицама, изрекама, крилатицама, афоризмима и сл. У њима антоними чине доминантан сегмент исказа.

² Када говоримо о оксиморону, треба констатовати да није увијек лако разграничити ову стилску фигуру од метафоре, која понекад садржи парадокс, садржи елемент неспојивости двају појмова. Уп.: *тишина говори* (Р. Тошовић, Тренутак), *чује се вењење ружа* (Х. Дизлар. Палају сјене), *мртва се будим* (В. Милошевић. Море), *певаше тишина* (Ј. Дучић. Бутање), *тишина збори* (Ј. Дучић, Бутање). О семантици оксиморона в. Павлович-1979.

по с *Любишь брать, люби отдавать*. Кто в пятницу *смеется*, в воскресенье *плачет*. Лучше умереть *стоя*, чем *жить* на коленях.

Наведене врсте антонимије нашли смо у нашем корпусу. Проширивањем истраживачке грабе вјероватно би се открили и други видови, на што упућују и неки радови.³

Ако глаголску антонимију посматрамо као основу фигура заснованих на антонимији, онда поред контраста (антитезе) и оксиморона треба споменути и словенску антитезу која се још назива славенском присподобом или негативном антитезом. То је фигура заснована на широј опозицији карактеристичној за словенске народне пјесме. Она обично настаје на формули: (1) *Да ли је ово А* (2), *Ово није А* (3) *Ово је Б*. Најчешће се словенска антитеза реализује у форми питања. У њој се набраја неколико међусобно различитих предмета од којих сваки има нешто заједничко с предметом с којим се упоређивање врши, да би се утврдило који је то доиста предмет (Симеон—1969, II, 422). Глагол у словенској антитези долази само као један од елемената:

Што се бијели у гори зеленој,
Ил' су снијези, ил' су лабудови.
Да су снијези, већ би окопњели,
Лабудови, већ би полетјели,
Нит су снијези, нит су лабудови,
Већ је шатор аге-Хасанаге

(Хасанагиница)

Као што смо видјели, антонимија може имати глаголски и полуглаголски карактер. У чистој глаголској антонимији преовладава употреба истих граматичких облика (*получал* — *посыла*л, *сонулись* — *выстояли*, *сел* — *встал*), али могу бити и различити (*начались* — *кончится*, *съехал* — *ехать*, *раздаваться* — *плачете*, *уснул* — *проснут*).

Да антонимија може бити у функцији синонимизације, показује следећи примјер:

Зар и зато *умријети* и нигде ништа више не *живети*!
Животу. Као изростан (Растко Петровић. Са светлим пољупцем на уснама.)

Дакле, ако се испред једног од глагола употреби негација, антонимија се претвара у синонимију: *умријети* — *живети* : *умријети* — не *живети*.

Што се тиче међујезичких паралела, разлика на глобалном плану између руског и српскохрватског језика готово да и нема, што потврђује и анализа глаголске антонимије у Шолоховљевој Човјековој судбини: руски антонимијски парови преведени су адекватним српскохрватским паровима типа *добивајти* — *слагати*, *повиши се* — *издржати*, *сјести* — *устати*, *почети* — *свршити се*, *весели се* — *илакати*, *заспати* — *пробудити се*,

³ Привалова, рецимо, издваја каламбурску антонимију (Привалова-1971)

синуи — ујасији се и сл. Антоними и антонимске стилске фигуре (контраст и оксиморон) имају широку примјену у поезији и прози.

Од свих ФС глаголска антонимија највише долази до изражаја у КФС. У њему налазимо све горе поменуте антониме. Глаголска антонимија је у КФС и квантитативно и квалитативно израженија него у другим ФС. Маркантност ове појаве посебно долази до изражаја у поезији. У многим случајевима глаголска синонимија и у овоме стилу има неутралан карактер.

И док у КФС глаголска антонимија даје велик број експресема, у ПФС преовладава стилски неутрална антонимија. Експресивна антонимија у новинском стилу великим дијелом се реализује у насловима — сегменту који има велику улогу у привлачењу читаоачеве пажње и указивању на основни садржај новинарске информације. Контраст који настаје у споју глаголâ супротних значења служи као средство за потенцирања садржаја прилога. Наслов једног извјештаја Драга Солда из Москве гласи: *Пишем Бон — џамџим* Вашингтон (у тексту се говори о Брежњевљевој посјети Бону који је тада представљао мост за успостављање сарадње између Москве и Вашингтона). Глаголи образују контекстуални антоним и асоцијативно се вежу за школске ознаке математичких операција. У Ослобођењу од 9. децембра 1981. године налазимо следећи наслов: *Кише долазе — штедња осипаје*. Посебно је интересантна, условно названа, графичка глаголска антонимија: када антонимија настаје увођењем заграда у морфолошко ткиво глагола: Ми (ни)смо на страни жене (Књижевна реч, 25. мај 1981, с. 24). У насловима су веома чести контекстуални антоними: Један снима, остали куйују (Ослобођење, 23. март 191, с. 4).

У НФС и АФС антонимија има неутралан карактер. Глаголска антонимија РФС дјелимично се подудара са глаголском антонимијом КФС.

ЛИТЕРАТУРА

1. [Вараксин-1970] Вараксин Л. а. *Однокорневые префиксальные глаголы-антонимы в современном русском языке*. — АКД. Куйбышев, 1970, 22 с.
2. [Львов-1978] Львов М. Р. *Словарь антонимов русского языка*. — Русский язык, Москва, 1978, 400 с.
3. [Муравицкая-1974] Муравицкая М. П. *Статистический анализ антонимов в беллетристических текстах*. — Вопросы статистической стилистики. Киев, 1974, с. 275—192.
4. [Новиков-1973] Новиков Л. А. *Антонимия в русском языке*. Семантический анализ противоположности в лексике. — МГУ, Москва, 1973, 290 с.
5. [Павлович-1979] Павлович Н. В. *Семантика оксюморона*. — Лингвистика и поэтика. Наука, Москва, 1979, 309 с.; стр. 238—247.
6. [Привалова-1971] Привалова М. Н. *Каламбурная антонимия и смежные с ней явления*. — Поэтика и стилистика русской литературы. Наука, Ленинград, 1971, 459 с.; стр. 379—383.
7. [Свистунов-1975] Свистунов Н. Т. *К изучению глагольных антонимов в русском языке*. — Герценовские чтения — 27. Филологические науки. Лингвистика. Ленинград, 1975, с. 14—19.
8. [Софронова-1973] Софронова А. И. *Из наблюдений над влиянием антонимической соотносительности на процесс метафоризации глагольной лексики*. — Ученые записки ПИ, 1973, в. 114, с. 171—177.
9. [Грицкат-1961] Грицкат И. О антонимии. — Сборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1961—1962, IV—V, с. 87—90.

СКРАБЕНИЦЕ

АФС — административни стил
ФС — функционални стил
КФС — књижевноумјетнички стил
НФС — научни стил
ПФС — публицистички стил

ИЗВОРИ

- 1) [Шол-1975б] Шолохов Михаил. *Судьба человека*. — Русский язык, Москва, 1975, 94 с.
- 2) [Ант-1976] *Антологија босанскохерцеговачке јослијеративне поезије*. Приредио Иван Кордић. — Живот, Сарајево, 1976, 7—8.

Бранко Тошовић

ГЛАГОЛНАЯ АНТОНИМИЯ В РУССКОМ И СЕРБСКОХОРВАТСКОМ ЯЗЫКАХ

Резюме

Автор выделяет шесть типов глагольной антонимии: 1) нейтральная антонимия, 2) стилиматическая антонимия, 3) контекстуальная антонимия, 4) антонимический парадокс, 5) текстуальная антонимия, 6) идиоматическая антонимия. Антонимия может иметь глагольный и полуглагольный характер. Из всех функциональных стилей глагольная антонимия больше всего проявляется в литературно-художественном стиле.